

Bonapartizm

Alm.: Bonapartismus - Ar.: Madhhab

Bonapart, bünâpârtiya - Fra.:

Bonapartisme - İng.: Bonapartism -

İsp.: Bonapartismo - Rus.: Bonapartizm

- Çince: Bonaba zhuyi 波拿巴主义

1. B-teorisi, çağdaş siyasi analizdeki rolünün yanı sıra, MARX ve ENGELS'in devlet teorisi üzerine kaleme aldıkları yazılarında da önemli bir rol oynamıştır. Sosyal ve siyasi iktidar arasındaki ayrım, bunların geçici olarak birbirlerinden ayrılması ve devletin görece özerkliği tezi, temel ve üstyapı arasındaki ilişkinin diyalektik kavranışını göstermektedir.

1.1 MARX, B-teorisini 1848 Şubat Devrimi'nden sonra Fransa'daki sınıf mücadelelerinin gelişimiyle tartışarak detaylandırır. Özellikle Sınıf Mücadeleleri'nde (1850), 18. B'de (1852) ve İç Savaş'ta (1871) III. Napoleon rejiminin toplumsal temellerinin, sosyal işlevinin ve siyasi mekanizmalarının bir analizini - ENGELS'in bazı yazılarıyla destekleyerek - ortaya koyar. MARX, bunu yaparken Sezar, Cromwell ve özellikle I. Napolyon (CONSTANT 1813/14; TOCQUEVILLE 1840; STEIN 1850) ve III Napolyon (HUGO 1852; PROUDHON 1852; LASSALLE 1859) rejimleriyle tartışan burjuva - muhafazakâr, liberal ve sosyalist yazarların eserlerine eleştirel bir şekilde atıfta bulunur.

Louis Philippe'in devrilmesi ve 1848'de

geçici bir hükümetin kurulmasıyla birlikte, finans aristokrasinin egemenliğine karşı oluşan ve Şubat Devrimi'nin zaferini mümkün kılan sınıf ittifakı dağılır (Klassenkämpfe, MEW 7, 30). Ulusal Meclis proletaryanın taleplerine karşı savaş ilan eder, Haziran 1848 işçi isyanı ezilir, tüm sınıflar ve partiler "mülkiyeti, aileyi, dini, düzeni" kurtarma sloganı altında "anarşinin, sosyalizmin, komünizmin partisi olarak proleter sınıfa karşı düzen partisini [...] oluşturmak için" birleşir (18.B, MEW 8, 123). Kendi devriminin "işe yaramaz hale gelen ilkelerini" (a.g.e., 182) terk eden burjuvazi, siyasi egemenliğinden vazgeçer: "Böylece, daha önce 'liberal' olarak kutladığı şeyi 'sosyalist' olarak sapkınlaştırarak, burjuvazi kendi çıkarının, özyönetim tehlikesine maruz kalmasını gerektirdiğini, [...] toplumsal iktidarını sağlam tutmak için siyasi iktidarının kırılması gerektiğini kabul eder." (A.g.e., 154) Aynı zamanda, proletarya henüz "düşünce ya da hayal dünyasının dışında, burjuva cumhuriyetinin ötesine geçme yeteneğine henüz sahip olabilecek" bir konumda değildir (Klassenkämpfe, MEW 7, 30; krş. MEW 22, 512).

B'nin ortaya çıkışı, MARX'a göre «burjuvazinin ulusa hükmetme yeteneğini çoktan kaybettiği ve işçi sınıfının henüz bu yeteneği kazanmadığı» bir konstelasyona dayanır (Bürgerkrieg, MEW 17, 338). B, iki ana toplumsal sınıf arasındaki istikrarsız güçler dengesi durumunun kendine özgü bir ifadesidir (bkz. ENGELS, MEW 8,

224vd). Temel siyasi ifadesi yürütmenin bağımsızlığıdır; onunla birlikte “devlet tamamen bağımsız hale gelmiş gibi görünür” (18.B, MEW 8, 197; krş. MEW 17, 313vd). “Yine de devlet gücü havada asılı durmaz” (198): Bonapartist rejim, bir yandan ulusal bağlantıları ve siyasi örgütlenmeleri olmaksızın yalıtılmış, bir sınıf oluşturmayan, kendi adlarına bir sınıf çıkarı ileri sürmeyen, kendilerini temsil edemeyen ama temsil edilmek zorunda olan büyük muhafazakâr parsel köylüleri kitlesine (199) ve “tüm sınıfların dışlanmış, atığı, döküntüsü” (161) olan lümpen proletaryaya dayanır. Öte yandan B, burjuvazinin toplumsal egemenliğinin temellerini güvence altına alır - ve “maddi gücünü koruyarak, siyasi gücünü yeniden üretir” (204).

Bu anlamda MARX, B’yi “Oluşma aşamasında ki burjuva toplumu tarafından feodalizmden kurtuluşunun aracı olarak yaratılmış ve gelişimini tamamlayan burjuva toplumunda emeğin sermaye tarafından köleleştirilmesinin bir aracına dönüşmüş olan devlet iktidarının en rezil ve aynı zamanda son biçimi” olarak tanımlar (Bürgerkrieg, MEW 17, 338; krş. 18.B, MEW 8, 135).

1.2 MARX ve ENGELS, Almanya’nın “özel gelişimi” veya “geç kalış” olarak adlandırılan olguyu anlamak amacıyla, Almanya’nın 19. yüzyılın ikinci yarısındaki gelişimini analiz etmek için B-teorisinin unsurlarını kullanırlar: Alman burjuvazisi Avrupa’daki en

güçlü sosyal sınıflardan biri haline gelmesine rağmen, muzaffer bir burjuva devrimi gerçekleşmedi. Sınıf örgütlenmeleriyle güçlenen proletarya karşısında burjuvazi eski sınıflarla ittifaka bel bağladı (Engels, MEW 7, 538). Haziran 1848 gibi erken bir tarihte, “yüksek burjuvazinin” “halktan, yani işçilerden ve demokratik burjuvaziden korktuğu için” gericilikle koruyucu bir ittifak kurduğunu vurgulamışlardı (Engels, MEW 5, 65; krş. Marx, MEW 6, 102vd). Sonraki yıllarda ENGELS özellikle Alman gelişiminin önemli aşamalarında Prusya-Alman B tezini detaylandırır: 1859’da Ulusal Birliği’nin kuruluşundan, aynı yılın ordu modeline ve Prusya hükümetinin 1866’da genel oy esasına dayalı bir Alman parlamentosu önerisinden, Bismarck’ın devrilmesinden sonra bile II. Wilhelm’in yönetiminin Bonapartist olarak nitelendirilmesine kadar (bkz. MEW 21, 405vd). Bu bağlamda Marx ve Engels, Moses HESS’in tutumuyla ve “yarı” ya da “aydınlanmış Bonapartist” olmakla suçladıkları Ferdinand LASSALLE ile süregiden bir siyasi çatışmaya girdiler (MEW 30, 258; Lassalle 1859 ve Hess 1863 üzerine).

1.3 B-teorik yaklaşımlar MARX ve ENGELS’in çarlık, Asya despotizmi, çağdaş İspanya’daki, İngiltere ve Amerika’daki gelişmeler üzerine yazılarında da bulunabilir (bkz. WIPPERMANN 1983, 112-40). Bu esnada özellikle görünüşte bağımsız bir güç olarak devletin, tam da geri kalmış ülkelerde burjuva toplumunun ekonomik

temellerinin hayata geçirilmesinde oynadığı rolü vurgularlar.

2. İkinci Enternasyonal tartışmalarında B-teorisi öne çıkan bir rol oynamamıştır. Bunun nedeni, bir yandan taban ile üstyapı arasındaki ilişkiye dair mekanistik anlayışların benimsenmesi, diğer yandan da her şeyden önce devletin fethedilmesi ve kendi çıkarları doğrultusunda dönüştürülmesi gereken tarafsız bir varlık olarak olduğu düşüncesinin giderek güçlenmesidir. Bununla birlikte, Marx/Engels'in B-teorisine dair önemli referanslar LUXEMBURG, LENİN ve GRAMSCI'nin yazılarında bulunabilir.

2.1 Rosa LUXEMBURG'un 1898'den itibaren Fransa'daki gelişmelere ilişkin analizi (özellikle DREYFUS olayı ve bir sosyalistin, MILLERAND'ın, bir burjuva hükümetinde bakan olarak ilk kez yer almasıyla ilgili olarak) MARX ve ENGELS'in Fransa üzerine yazılarına dayanmaktadır. III. Napolyon dönemine benzer şekilde, Üçüncü Cumhuriyet Fransa'sında ordunun artan bağımsızlığını "verili toplumun ayrışmasının" bir ifadesi olarak görür (GW 111, 265). Marx ve Engels gibi o da bu eğilimin temeli olarak "bir yanda burjuvazinin çürümesi ve diğer yanda proletaryanın güçsüzlüğü" (266) nedeniyle küçük burjuvazinin siyasi olarak baskın güç haline gelmesine izin veren görece bir toplumsal güç dengesini tanımlar.

Ancak LUXEMBURG, I. ve III.

Napolyon arasındaki en önemli farkları göz ardı etmez; bunlar Üçüncü Cumhuriyet'in yeni, iç çelişkileri hakkındadır: "Butemel çelişkilerden biri, burjuva parlamentosunun egemenliğine dayanan bir cumhuriyet ile "belirgin kast ruhu" ve "devlet bütününe yalnızca gevşek bir şekilde bağlı bağımsız bir güç olma eğilimi" ile sömürge ve dünya politikasına uyarlanmış büyük bir daimi ordu arasındaki çelişkidir" (GW 1/2, 19). Luxemburg, burada ileride faşizm ya da askeri diktatörlükler tartışmasında geliştirileceği gibi, ordunun burjuva toplumundaki rolüne dair 'modern' bir teorinin başlangıçlarını geliştirmektedir.

2.2 LENİN, daha 1901 gibi erken bir tarihte Çarlık otokrasisinin siyasetini karakterize etmek için Rusya'daki durum ile III. Napolyon, Bismarck ve II. Wilhelm rejimleri arasında paralellikler kurar (LW 5, 74f). Daha sonra MARX ve ENGELS'in B-teorisinden yararlanarak 1905 devriminden sonra Rusya'da STOLYPIN'in "tarım bonapartizmi" (LW 15, 266), 1908'de III. Duma'nın kurulması ve 1912'de IV. Duma seçimleriyle devam eden karşı devrimin ikinci aşamasını karakterize eder 1912 (LW 18, 414; 334vd, 410, 486vd). LENİN, B'yi, kapitalist gelişmenin hakim olduğu, güçlü bir otokrasiye sahip, ekonomik olarak geri kalmış ülkelerde bütün bir çağın tipik siyasi yönetim biçimi olarak görür (LW 15, 319).

1917 Şubat Devrimi'nin zaferinden sonra yeni toplumsal güç ilişkileriyle

karşı karşıya kalan LENİN, burjuva devriminden sosyalist devrime geçiş aşamasında geri kalmış bir ülkede sınıf mücadelelerinin gelişimini anlamaya çalışır. KERENSKİ hükümetinde, yeni bir sınıf konstelasyonunun ifadesi olan “B’nin ilk adımlarının bir hükümetini” (LW 25, 222) görür: “Askeri klişe (ordunun en kötü unsurlarına) dayanan devlet gücü, birbirlerini az çok dengelemekle birlikte düşmanca bir tutum içinde bulunan iki düşman ve iki güç arasında manevra yapar.” (A.g.e.; bkz. LW 25, 260) Dolayısıyla bu B, “Sovyetlerin küçük burjuva demokratların önderliği nedeniyle zaten güçsüz olduğu ve burjuvazinin henüz onları kolayca dağıtacak kadar güçlü olmadığı” bir durumun sonucudur (SR, LW 25, 404). Bu B, 1799 ve 1851 Fransa’sındaki B’den çok daha istikrarsız bir karaktere sahipti, çünkü herhangi bir toplumsal sınıfa dayanamıyordu (LW 25, 224).

2.3 GRAMSCI, Hapishane notlarında MARX’ın aşmak istediği Sezarizm kavramını yeniden ortaya atar (bkz. MEW 16, 359) ve B teorisini genelleştirmeye çalışır: Sezarizm veya B, “mücadele halindeki güçlerin birbirlerini felaketle sonuçlanacak şekilde dengelediği, yani mücadelenin devamının ancak karşılıklı yıkımla sonuçlanabileceği şekilde dengelediği” bir durumun ifadesidir (Gels, H. 9, § 133, 1178). Gramsci ilerici (örn. Sezar, I. Napolyon) ve gerici Sezarizm (III. Napolyon, Bismarck) arasında ayırım yapar ve büyük bir kişilik olmadan

da Sezarist çözümlerin mümkün olduğuna işaret eder. Bunun, bu noktada LUXEMBURG ile paralellik kurarak, parlamenter sistem için de geçerli olduğunu söyler (1179). Sonra da şu uyarıda bulunur: «Bu arada, ‹Sezarist’ olgusu tarihsel-politik olmaktan çok polemik-ideolojik bir formüldür” (a.g.e.). Bu hipotez “daha da somutlaştırılmalı, somut tarihsel gerçekliğe daha yüksek derecede yaklaştırılmalıdır” (1181).

3. Özellikle 1920’lerin ikinci yarısından itibaren birçok Marksist yazar faşizm tartışmalarında B-teorisine başvurmuştur (bkz. Wippermann 1983, 8vd, 201vd). THALHEIMER ve TROÇKİ üzerinden sağ ve sol komünist muhalefette ise özel bir önem kazanmıştır.

3.1 THALHEIMER bir yandan Weimar Cumhuriyeti’nin bir dizi Bonapartist rejim aracılığıyla kademeli olarak faşistleştirilmesi sürecini analiz eder (Gegen den Strom, 1930a, 66vd). Öte yandan, toplumsal denge ve yürütmenin bağımsızlığı tezini aktarmak suretiyle burjuva cumhuriyetinin açık bir diktatörlüğe dönüşmesinin bir modelini de geliştirir (a.g.e., 32vd, 48vd, 66vd). Bunu yaparken de B ile faşizmi fiilen eşitlemektedir: “Ortak payda sermayenin açık diktatörlüğüdür. Bunun tezahürü yürütme gücünün bağımsızlaşması, burjuvazinin siyasi egemenliğinin ortadan kaldırılması ve diğer tüm toplumsal

sınıfların yürütmeye siyasi olarak tabi kılınmasıdır". (1930b, 28) Buradan yola çıkarak III. Napolyon rejimi ile Alman faşizmini karşılaştıran bir tür B tipolojisi geliştirir (31vd). Thalheimer, iki yönetim biçimi arasındaki farkların öncelikle "kapitalizmin genel karakterindeki değişim" tarafından koşullandırıldığını düşünür (34): Faşizmin siyaseti "başından beri emperyalisttir" ve "faşist devlet iktidarının örgütsel temelleri ve araçları" daha da mükemmelleştirilmiştir (34vd). Dolayısıyla Thalheimer, faşizm öncesi bonapartist rejimlerden faşizme geçişi yürütmenin bağımsızlık derecesinde bir artış olarak görür (38).

3.2 TROÇKİ’de B kavramı, burjuva toplumunun üç ana sınıfı - burjuvazi, proletarya ve küçük burjuvazi - arasındaki ilişkinin incelenmesine dayanan ve ilgili siyasi yönetim biçimlerini bu sınıf ilişkilerindeki değişikliklerden türeten bir faşizm teorisine yerleştirilmiştir. Faşizmden hemen önce gelen B’nin yönetim biçimi, burjuva toplumunun krizinin belirli bir aşamasına karşılık gelir ve burjuvazi ile proletarya arasında istikrarsız bir denge ile karakterize edilir (GW 1, 351, 439).

GRAMSCI gibi TROÇKİ de bu dengeyi bir felaket olarak görür: "İki güçlü kamp uzlaşmaz bir şekilde birbirine karşı duruyor. İki de parlamenter yollarla kazanamıyor. [...] Böylesine bölünmüş bir toplum iç savaşın habercisidir. İç savaş tehlikesi, egemen sınıflarda bir hakem ve efendiye, bir Sezar’a ihtiyaç

yaratır. B’nin işlevi tam olarak budur." (A.g.e., 341vd; cf. 351, 423vd, 439, 503vd, 678vd) Güçlerin proletaryanın aleyhine daha fazla kayması, işçi sınıfının kesin bir yenilgisi faşizmin yükselişini ve zaferini mümkün kılar. Dolayısıyla bu, B’ye kıyasla burjuva egemenliğinin yeni bir niteliğini temsil eder (a.g.e., 57, 182, 194, 357, 364, 425, 477, 578vd, 681, 721vd, 735). Eğer faşist hareket - B’nin aksine - küçük burjuvazinin seferber edilmesi ve askerileştirilmesi yoluyla iç savaşı kurumsallaştırarak örgütlü proletaryayı ezebilecek duruma gelirse, iktidardaki faşizm yeniden Bonapartist bir rejime dönüşmeli ve kitlesel toplumsal tabanını kaybetmelidir (a.g.e., 232vd, 353 vd.).

3.3 THALHEIMER ve TROÇKİ’nin pozisyonları arasındaki farklara rağmen (Troçki, Thalheimer’ı defalarca eleştirir, a.g.e., 104vd, 277, 289vd, 418, 542, 742vd; ayrıca bkz. GRIEPENBURG/TJADEN 1966’nın eleştirisi), her ikisi de Almanya’da faşizmin yükselişi esnasında, özellikle de işçi örgütlerinin anti-faşist birleşik cephe politikasının sonuçlarıyla bağlantılı olmalarından ötürü, işçi hareketi içindeki en ileri görüşlü analizleri temsil eder. Bu, KE’nin sosyal demokrasi ile faşizmi eşitlemesiyle ("sosyal faşizm tezi") ifade edilen ve felakete neden olan resmi yönelimlerinin aksine bir tutumdur.

4. TROÇKİ, 1930’ların ortalarında B-teorisinin unsurlarını, ilk işçi devleti olan Sovyetler Birliği’nin gelişimiyle ortaya çıkan tamamen yeni bir siyasi ve

sosyal sorunlar alanına aktarır. “Siyasi olarak atomize olmuş toplumun üzerinde yükselen, polise ve subaylara dayanan ve kendi üzerinde herhangi bir kontrole tahammülü olmayan Stalin rejiminde”, “yeni tipte bir B türü” keşfeder (Schriften 1.2, 978). Buna göre, “Thermidor” Sovyetler Birliği’nde de meydana gelmiştir. Sovyet bürokrasi, proletarya ile köylülük, işçi devleti ile emperyalizm arasındaki farklılıklar arasında köprü kurma işlevine sahiptir. Bu toplumsal temelde, bürokrasi ne kadar bağımsız ve güçlü olursa o kadar B’ye dönüşen bir “bürokratik merkezilik” oluşur. Troçki “Sovyet Bonapartizmi”ni daha ziyade I. Napolyon’un B’si ile mukayese eder; Napolyon’un burjuva devriminin temellerini savunmasına benzer şekilde, Sovyet Bonapartizmi de Ekim Devrimi’nin kazanımlarını savunmuştur - sadece feodal-burjuva gericiliğine karşı değil, aynı zamanda proleter kitlelerin sosyalist toplumu gerçekleştirme çabalarına karşı da (Schriften I.1, 568vd ve 581vd; eleştiri için bkz. DEUTSCHER 1972, 296vd).

5. MARX ve ENGELS’in B-teorisinin unsurları, örneğin FRANCO’nun İspanya’sı, PERON yönetimindeki Arjantin, CASTRO’nun Küba’daki rolü, DE GAULLE ve Paris Mayısı, Portekiz Devrimi gibi çok sayıda siyasi rejimi ve tarihsel durumu analiz etmek için defalarca kullanılmıştır. Bu süreçte B-tezi, şematik bir aktarımla çok farklı toplumsal gerçeklikleri ve siyasi yönetim biçimlerini eşitleyen sıradan

bir formül haline gelme tehlikesiyle karşı karşıyadır. B-tezi somut bir durumun somut analizinin yerini almamalı ve yalnızca karmaşık toplumsal gerçekliğe ilk yaklaşım, sınıfların güç dengesinin ilk kavranışı olarak anlaşılmalıdır.

Kaynaklar

W.ABENDROTH (Yay.), Faschismus und Kapitalismus. Theorien über die sozialen Ursprünge und die Funktion des Faschismus, Frankfurt/M 1967; L.BASSO, Gesellschaftsformation und Staatsform. Drei Aufsätze, Frankfurt/M 1975; B.CONSTANT, “Vom Geist der Eroberung und der Ursurpation in ihrem Verhältnis zur europäischen Zivilisation« (1813/14), a.g.e.. içinde, Politische Schriften, Werke III, Berlin/W 1972, 231-406; I.DEUTSCHER, Trotzki, Bd.3, Der verstoßene Prophet, 1929-1940, Stuttgart 1972; R.GRIEPENBURG, K.H.TJADEN, »Faschismus und Bonapartismus«, Argument 41, 8. Yıl, 1966 içinde, 461-72; M.HESS, »Rechte der Arbeit« (1863), Ausgewählte Schriften, Köln 1962 içinde, 343-65; V.HUGO, Napoleon le petit, London 1852; G.JUNGCLAS, Die Formen des kapitalistischen Staates, Hamburg 1972; E.LASSALLE, »Der italienische Krieg und die Aufgabe Preußens« (1859), Ges. Reden u. Schriften, Berlin 1919/1920 içinde, 13-148; E.MANDEL, »Trotzkis Faschismustheorie«, Trotzki, GW 1, 1971 içinde, 9-52; K.MARX, “Die Geschichte der Geheimdiplomatie des 18. Jahrhunderts«, Studienausgabe, Yay. H.J.Lieber, Darmstadt 1975 içinde;

R.MILIBAND, Marx und der Staat, Berlin/W 1971; N.POULANTZAS, Faschismus und Diktatur. Die Kommunistische Internationale und der Faschismus, München 1973; a.g.y., Politische Macht und gesellschaftliche Klassen, Frankfurt/M 1975; P.J.PROUDHON, La revolutionsociale demontree par le coup d'erat du 2 Decembre, Paris 1852; L.V.STEIN, Geschichte der sozialen Bewegung in Frankreich von 1789 bis auf unsere Tage, Leipzig 1850; A.THALHEIMER, Beiträge in Gegen den Strom, Yıl 1930(a); a.g.y., »Über den Faschismus« (1930b), Abendroth 1967 içinde, 19-38; A.D.TOCQUEVILLE, Über die Demokratie in Amerika (1840), Stuttgart 1959; L.TROTZKI, Geschichte der russischen Revolution, Frankfurt IM 1973; W.WIPPERMANN, Die Bonapartismustheorie von Marx und Engels, Stuttgart 1983

Werner Mackenbach

Çeviri: Atilla Dirim